

BOŽO ČORIĆ

IMENIČKI SUFIKSI S INICIJALNIM Č

Srpskohrvatski jezik poznaje desetak sufiksnih morfema čija je formalna karakteristika inicijalno č sekundarnog porijekla. Ovo č ušlo je u sastav izvjesnih sufiksa pa su tako dobiveni tvorbeni formanti kao, npr., *-čanin* (isp. Marišbor-*čanin*), *-čica* (stran-*čica*), *čina* (prozor-*čina*) i sl. U ovim složenim formantima lako su vidljivi osnovni sufiksi *-anin*, *-ica*, *-ina*. Šta predstavljaju ovi sufiksi sa inicijalnim č? Jesu li to samostalni sufiksi ili varijante osnovnih sufiksa? Kako su nastali i kakva im je produktivnost?

Svi složeni sufiksi¹ sa inicijalnim č nastali su na isti način — privlačenjem dijela osnovinske morfeme sufiksnoj morfemi.² Privučeni dio osnovinske morfeme jeste zapravo ovo sekundarno č³ koje je nastalo kao rezultat glasovnih promjena na sastavku dviju tvorbenih morfema, osnove i sufiksa. Do ove glasovne izmjene dolazilo je samo onda kada se osnova za tvorbu završavala na suglasnike *k* i *c*, a sufiks počinjao samoglasnikom *i* ili sonatom *j*. Derivati *majčica* i *curica* razlikuju se jedino u prisustvu alternacije *k/č* u prvog derivata, a sufiks je isti — *-ica*. Primjer *stvarčica* nema ni alternaciju *k/č*, ni alternaciju *c/č*, a ipak je prisustvo sekundarnog č očigledno. Sada je jasno da je moglo doći, i dolazilo je, do samostalne upotrebe sufiksa *-čica*, kao i drugih sufiksa s inicijalnim č.

U gramatikama našeg jezika zapaža se prisustvo nejednakog broja sufiksa s inicijalnim č, što odražava različite stavove gramatičara u

¹ Obično se smatra da pojmu *složeni sufiks*, odnosno *izvedeni sufiks* nema mjesta u sinhroniji u onim slučajevima kada takav format ima i dalje isto značenje kao i prosti sufiks. (Isp. E. A. Zemskaja, *Sovremennyj russkij jazyk, Slovoobrazovanie*, Moskva, 1973, na str. 136). Međutim, ništa ne se kaže o slučajevima kada je prosti sufiks višeznačan, a složeni ne.

² Ovakav proces označava se terminom *atrakcija*. (V. R. Simeon, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I, Zagreb, 1969).

³ U ruskoj literaturi ovo se č naziva *interfiksom* (Isp. *Slovoobrazovanie sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Moskva, 1968, na str. 30).

ovom pogledu. Talko kod Leskina⁴ u spisku sufiksâ nalazimo samo -če (a -čić u okviru tačke o sufiksu -ić), kod M. Stevanovića⁵ nalazimo takođe -če, ali i -čić kao *varijantu* sufiksa -ić, dok kod T. Maretića⁶ dolazi čitav niz ovih sufiksâ: -če, -čić, -čica, -čina, -čurina, čađ. U najnovijoj gramatici grupe autora iz Zagreba,⁷ zapažaju se: -če, -čić, -čica, -čina i -čanin.

Većina gramatičara, dakle, ove sufikse posmatra kao samostalne sufikse (mada ih kao takve ne registruju sve).

Sufiks -če registruju sve spomenute gramatike, ali samo Maretić i Leskin objašnjavaju njegovo porijeklo. Zapravo, sastavni elementi ovog sufiksa mogu se utvrditi jedino etimologisanjem.⁸ Samostalnoj upotrebi ovog sufiksa prethodile su formacije tipa *djevojče*, *momče*, *jedinče* i sl. u kojima nalazimo alternaciju *k/č*, odnosno *c/č* kao posljedicu glasovnih promjena na sastavku osnovinske (*djevojk-*, *momk-*, *jedinc-*) i sufiksne morfeme (-e). Odavde se izdvojio sufiks -če i počeo samostalno upotrebljavati u derivatima sa osnovom koja nije imala finalnog glasa *k*, odnosno *c* kao u primjerima tipa: *bivolče*, *golupče*, *jelenče*, *konjče*, *majmunče*, *pastirče*, *popče*, *prozorče*, *ciganče*, *šeširče* itd.

Sufiks -čić se kao samostalan sufiks izdvojio iz obrazovanja tipa: *lančić* (*lanac*), *člančić* (*članak*), *brčić* (*brk*) i sl., gdje je u tvorbenom procesu došlo do stvaranja alternacije *k/č*, odnosno *c/č*. Novonastali formant -čić javlja se u mnogim derivatima, kao, npr.: *gavrančić*, *golupčić*, *kestenčić*, *kazančić*, *kaplarčić*, *lupeščić*, *noteščić*, *obraščić*, *prozorčić*, *trbuščić* itd. Sufiks -čić ostao je i dalje u istom semantičkom polju, tj. njime se tvore deminutivi, a dolazi i na iste osnove kao primarni sufiks -ić. Širenju sekundarnog sufiksa doprinijela je njegova jednoznačnost, njegova specijalizovanost u ovoj semantičkoj oblasti (Sufiks -ić je višeznačan što se vidi iz primjera: *brodić*, *Marić*, *bratić*, *plemić*, *brzić* i sl.).

I *sufiks -čica* učestvuje u tvorbi deminutiva, a i nastao je, principski, na isti način kao sufiks -čić. Izdvojio se iz obrazovanja kao što su *majčica*, *knjižica*, *kolijevčica*, i sl., tj. iz obrazovanja u kojima se javlja palatalizirana osnova. Za razliku od sufiksa -ica, koji je višeznačan, sufiks -čica učestvuje jedino u tvorbi deminutiva motiviranih imenicama ženskog roda što je doprinijelo njegovom opstanaku i znatnoj produk-

⁴ A. Leskien, *Gramatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg, 1914, str. 588. Iako u spisku nema sufiksa — *čić*, na str. 269, Leskin eksplicitno kaže da se on samostalno upotrebljava i za to navodi primjere kao *bostančić*, *kamenčić*, *obraščić* i sl.

⁵ M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, Beograd, 1975, str. 653; M. Stevanović i posebno razmatra sufiks -ić, (-čić/ u članku: *Deminutivi s nastavkom -ić li -čić*, Naš jezik, III, n. s., str. 6—11.

⁶ Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1963, str. 690.

⁷ *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1979, str. 528.

⁸ Ovaj se sufiks iz savremene perspektive ne osjeća složenim pa stoga i nije čudo što neki naučnici izvedenicama sufiksom -če smatraju i one tipa *djevojče*, *momče*, i one tipa *bivolče*, *ormanče* (isp. M. Stevanović *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, str. 533, i S. Babić, *Tvorba imenica na -če*, Književnost i jezik 2, Beograd, 1970, str. 202—207; *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, str. 248).

tivnosti. Isp. primjere u kojima se ogleda njegova samostalna tvorbena funkcija: *grančica* (*grana*), *stvarčica* (*stvar*), *cjevčica* (*cijev*) itd.

Sufiks *-čina* je veoma produktivan augmentativni sufiks što se vidi iz primjera kao što su: *budalčina*, *boemčina*, *bizgovčina*, *govedarčina*, *drugarčina*, *kapetančina*, *kaluđerčina*, *kožunčina*, *koferčina*, *kockarčina*, *lopovčina*, *lažovčina*, *mangupčina*, *majorčina*, *namćorčina*, *oficirčina*, *pasuljčina*, *peškirčina*, *pogančina*, *prozorčina*, *rupčina*, *sjekirčina*, *soldačina*, *samčina*, *somunčina*, *tiganjčina*, *fakinčina*, *čobančina*, *šamarčina*, *špijunčina* itd. Maretić (n. d., str. 318) konstatuje da se ovaj sufiks nalazi samo u nekoliko riječi, navodeći pri tom ove: *boleščina*, *cjevčina*, *čarapčina*, *maščina*, *ponjavčina*, *zubunčina*. Očito je, međutim, da je danas ovaj sufiks veoma produktivan i vrlo prodoran, što je prije svega rezultat jednoznačnosti njegove (njime se tvore jedino augmentativi), dok je prosti sufiks *-ina* višeznačan. Sufiks *-čina* izdvojen je iz obrazovanja tipa *hajdučina* (*hajduk*), *starčina* (*starac*), *magarčina* (*magarac*) gdje je na sastavku osnovinske morfeme i sufiksa *-ina* došlo do stvaranja alternacije *k/č*, odnosno *c/č*.

Sufiks *-čanin* je kao i ostali sufiksi ove grupe nastao prvobitno kao fonetska varijanta sufiksa *-(j)anin* poslije osnova na *k* i *c*.⁹ Učestvuje u tvorbi etnika gotovo u svim slov. jezicima, ali je u nauci njegova samostalnost osporavana. Tako je u ruskom jeziku doživio jaku ekspanziju iako je nailazio na žestoku osudu pojedinih lingvista. I u srpskohrvatskom jeziku sufiks *-čanin* se jako proširio, ali tek u novije vrijeme (u prošlosti je bio veoma rijedak). Širenje ovog sufiksa uzrokovano je njegovom jednoznačnošću, velikom dozom regularnosti u tvorbi ženskih etnika na *-čanka* prema muškim na *-čanin* (*Zagrepčanka* — *Zagrepčanin*), a pogodan je i iz morfonoloških razloga jer se njegovom upotrebom mogu izbjeći suglasničke alternacije. (Tako je od toponima *Klok* posvjeđen etnik *Klokčanin*, čime je izbegnuta alternacija *k/č*). Ovaj formant po pravilu dolazi na sonatske osnove a rijetko tvori etnike od stranih toponima.¹⁰ Njime se prije svega grade etnici otkonima gdje on potiskuje sufiks *-ac*, koji, ipak, ostaje i dalje osnovni sufiks za tvorbu etnika od naziva teritorijalno-administrativnih jedinica.¹¹

Primjeri etnika na *-čanin* veoma su brojni: *Atinčanin*, *Berlinčanin*, *Bijeljčinčanin*, *Bjelovarčanin*, *Borovčanin*, *Valpovčanin*, *Vukovarčanin*, *Gajčanin*, *Daruvarčanin*, *Drvarčanin*, *Đakovčanin*, *Krapinčanin*, *Klokčanin*, *Mariborčanin*, *Ozaljčanin*, *Prijedorčanin*, *Pribojčanin*, *Prozorčanin*, *Prokupčanin*, *Šestinčanin* itd.

⁹ Ima tumačenja da je sufiks *-čina* nastao proširenjem, pojačanjem sufiksa *-ac*, kojim se takođe grade etnici. Misli se, naime, da je od etnika *Zagrebac*, *Dubrovac* dodavanjem sufiksa *-janin* dobiveno današnje *Zagrepčanin*, *Dubrovčanin* (isp. M. Stevanović, n. d. str. 497 i D. Boranić, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1926, na str. 69). Ovo mi je nemoguće (takvih proširivanja u jeziku ima), ali mi, ipak, mislimo da je ovaj sufiks izdvojen iz obrazovanja tipa *Iločanin* /*Ilok*/, *Karlovčanin* (*Karlovac*).

¹⁰ V. S. Babić, *Tvorba etnika u dijalektima i u hrvatskom književnom jeziku*, Onomastica Jugoslavica, 6, Zagreb, 1976, str. 145—185.

¹¹ Isto, str. 163.

Ovaj se sufiks po produktivnosti ne može ravnopravno nositi sa sufiksima *-anin* i *-ac*, ali je svakako produktivan i sve više u upotrebi za tvorbu etnika.

Sufiks *-čurina*, (kako smo vidjeli, navodi samo T. Maretić¹² i potvrđuje jedinim primjerom *maščurina*. Ovaj sufiks je neproduktivan i sasvim je razumljivo što ga gramatika, a ni posebni radovi ne registruju. Izdvojio se iz obrazovanja kao što su *ručurina* (*ruka*) i *ptičurina* (*ptica*), gdje nalazimo alternacije *k/č* i *c/č*.

I sufiks *-čad* kao poseban sufiks navodi samo T. Maretić.¹³ Nije rečene nigdje iz čega je satavljen, mada je to sasvim jasno: *-če + -ad*. Isp. primjere: *Arapčad*, *Bugarčad*, *varoščad*, *krmčad*, *latinčad*, *pastirčad*, *ropčad*, *siročad*, *srpčad* itd. Za sve ove izvedenice može se kao osnovinska morfema utvrditi izvedenica na *-če* koja znači mlado čeljade ili mladu životinju, dakle: *Arapče*, *pastirče*, *krmče* itd. To bi značilo da je nepravilno izdvajati sufiks *-čad* kao samostalan, jer on to ne može biti. Naime, o njegovoj bi se samostalnosti moglo govoriti jedino ako bi bila potvrđena izvedenica na *-čad* sa osnovom koja nije izvedenica na *-če*. Takav primjer nije potvrđen.

Osim ovdje navedenih, manje ili više produktivnih sufiksa sa inicijalnim č, u literaturi se sreću i drugi, neproduktivni sufiksi, uglavnom pokrajinskog karaktera. Takvi su sufiksi za tvorbu etnika m. i ž. roda koje navodi S. Babić:¹⁴ *-čak* u kajkavskim govorima (Belevčak — Belevići, Očurčak — Očura, Požumčak — Požun i sl.), *-čanac* (Kamenčanac, Krapinčanac, Siverčanac), *-čančanin* (Kamenčančanin), *-čar* (Črečančar — Črečan); *-čakinja* (Kamenjčakinja), *-čanka* (Kremeščanka — Kremeš, muški etnik Kremešlija, Kutjevčanka — Kutjevo, m. etnik Kutjevac, *-čica* (Ježevčica — Ježevo, m. etnik Ježevljanin).¹⁵

Za sve ovdje navedene sekundarne imeničke sufikse sa inicijalnim č karakteristično je da ostaju u semantičkom polju u kome su se i formirali, što ih čvrsto veže za osnovni sufiks koji je i privukao sebi dio osnovinske morfeme. Javljaju se jedino u tvorbi etnika i imenicama subjektivne ocjene. Iako su neki od njih dosta produktivni, ipak se po produktivnosti ne mogu mjeriti sa osnovnim sufiksom. Svojom samostalnošću s pravom ulaze u tvorbeni sistem srpskohrvatskog jezika.

NOUN FORMING SUFFIXES WITH INITIAL Č

Summary

We deal with formation suffixes of secondary origin in this article which is not regularly mentioned in the grammars of Serbo-Croatian.

These are suffixes like *-če*, *-čić*, *-čica*, *-čina*, *-čanin*, *-čurina*, *-čad* etc. They have been formed after the primary suffix had attached to it a secondary Č belonging to the stem morpheme. Having in mind the independence of these suffixes, the author classifies them into the formation system of the language and there is no justification in leaving them out.

¹² N. d., str. 318.

¹³ Isto, str. 317.

¹⁴ N. d., str. 166—167 i 180.

¹⁵ Ove sufikse posebno ne analiziramo jer su, uglavnom, slabo produktivni, bolje reći neproduktivni, ograničenog su upotrebnog dometa i većinom ne ulaze u književni jezik.